

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІОЛОГІЇ

УДК 316

Т.Г. АСТАХОВА

СУТНІСТЬ ДУХОВНОГО ЛІДЕРСТВА В ПЕРСОНАЛІСТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ М.О. БЕРДЯЄВА

Статтю присвячено осмисленню феномену духовного лідерства як взаємодоповнюваності історичної долі людства та неповторності особистості. Проблема духовного лідерства розкривається в контексті аналізу персоналістичної філософії М.О. Бердяєва з перспективою її соціокультурного потенціалу до сучасності. Автор доходить висновку, що духовний лідер, перш за все, виступає саме виразником ціннісного дихання своєї епохи, людиною, спроможною більшою мірою “зчитувати”, ніж “складати” страхи, надії, очікування, спосіб думок і характер почуттів послідовників.

Ключові слова: духовне лідерство, особистість, теургія, М.О. Бердяєв.

В умовах нового тисячоліття зростає стратегічна значущість дослідницьких зусиль, спрямованих не тільки для розуміння та опису процесів, що відбуваються в сучасному соціокультурному середовищі, але й для прогнозування їх можливих наслідків, актуалізуючи при цьому проблеми сучасного духовного лідерства.

Мета статті – осмислити феномен духовного лідерства як взаємодоповнюваності історичної долі людства та неповторності особистості.

Ми стали свідками зростаючого розколу всередині суспільства, змін усталених ціннісних систем, моральних норм і намагань у пошуку рис нової цілісності. Невпевненість духу часу відображається в постійних дискусіях з приводу ірраціональності, зростання ризиків, майже статусному обґрунтуванні ідеології безпорадності перед руйнівними впливами епохи. Стрімка сила духовно-ціннісних пошуків опиняється у вакуумі духовності, котрий наповнити нічим, окрім схожих на заклинання сентенцій про перехідність, маргінальність, нестабільність часу та відчуття себе в ньому. У ситуації, коли світ для людини й людина для світу втрачають прозору знайомий та зрозумілий характер, відчувається нагальна необхідність пошуку особи, у якій може розкритися відкриття нового відображення себе в дзеркалі часу. Визначена проблема перебуває в площині кризи ідентичності з відсутністю відчуття перспектив життєвого шляху. У розгорнутому розмаїтті ідентифікаційних підходів – етнічному, релігійному, політичному, регіональному, гендерному тощо, – прихованим залишається головне особистісне бачення – відкриття себе в істинно людському “Я”.

Феномен “духовне лідерство” в буквальному формулюванні майже не розроблений, за винятком праць не стільки наукового, скільки релігійно-містичного та публіцистичного спрямування – філософсько-інтуїтивного. Передусім, це праці прихильників філософії життя (А. Бергсон, Ф. Ніцше), Б.П. Вишеславцева, який представив лідерство в розрізі релігійно-філософської площини, погляди І.О. Ільїна, концепція “осьового часу” К. Ясперса, теорія пасіонарності Л.М. Гумільова та ін. Концепцію М.О. Бердяєва можна віднести до особливого жанру – життєопису особистої духовної боротьби, спроба розкриття потенціалу власного духу, фіксації його подиху.

У зв'язку з цим актуалізовано необхідним постає аналіз субстанційних аспектів духовного лідерства у зверненні до персоналістичної філософії М.О. Бердяєва з перспективою його соціокультурного потенціалу до сучасності.

Ідеї персоналістичної філософії М.О. Бердяєва побудовано на культурі духовної свободи, духовної революційності, реалізованої шляхом виходу за межі встановлених традицій і норм, де перемога духовного начала встановлюється в індивідуальному відкритті універсуму в особистості. Творчий акт іманентно характерний лише персоні, особистості як вільній та самостійній силі. Творчістю може бути назване лише те, що народжене самобутньою субстанцією, яка володіє силою приросту у світі. Творчість – це завжди приріст, створення нового. Те, що народжене ззовні, що створюється перерозподілом субстанції, не є творчістю. Творчість не є новим співвідношенням частин світу, творчість є оригінальним актом особистих субстанцій світу.

Теургія творить нове буття. Теургія – це мистецтво, котре творить новий світ, інше буття, інше життя, красу як суще. Жити в красі – заповідь нової творчої епохи. У нову епоху, релігійно-творчу, людина буде створювати новий космос. Теургія долає трагедію творчості, спрямовує творчу енергію на нове життя. У теургії слово стає плоттю. Теург творить життя в красі та моралі. Особистість у людині свідчить про те, що світ не самодостатній, що він може бути переможений. Коли особистість вступає у світ, то світовий процес переривається та примушений змінити свій хід. Не належить вона й неперервному, суцільному процесу світового життя, вона не може бути моментом або елементом еволюції світу. У людській особистості є багато родового, належного людському роду, багато історичного, традиційного, класового, соціального, історичного, багато успадкованого, багато загального. Але саме це й є неособисте в особистості [2].

Філософ заперечує визначальну роль суспільства у формуванні особистості. Особистість є проривом, внесенням новизни. Особистість не є природою, вона не належить до об'єктивної, природної ієрархії як підвладна її частина. Людина є особистістю не за природою, а за духом. За природою вона лише індивідуум. Особистість не є монадою, котра входить в ієрархію монад. Особистість є мікрокосмом, цілим універсумом. Тільки

особистість може містити в собі універсальний зміст, бути потенційним всесвітом в індивідуальній формі. Цей універсальний зміст недоступний жодним іншим реальностям природного чи історичного світу, який завжди характеризується як частина [3].

Особистість визначається мислителем як універсум в індивідуально-неповторній формі. Вона є поєднанням універсально-нескінченного та індивідуально-особистого. У цьому й полягає нібито суперечність існування особистості. Особистим є в людині те, що в ній не загальне з іншими, але в цьому загальному криється потенція універсального. Розуміння людської особистості як мікрокосмосу протилежне розумінню органічно-ієрархічному, котре перетворює людина в підпорядковану частину цілого, загального, універсального. Але особистість не є частиною цілого, універсуму, універсум є частиною особистості, її якістю. У цьому парадокс персоналізму. Особистість не можна мислити як субстанцію, це було б натуралістичне мислення про людину, її не можна пізнавати як об'єкт, вона є незмінним в незмінюваному, єдність у багатоманітності. Вона в жодному разі не даність готова, вона є завданням, є ідеалом. Особистість самостворюється. Жодна людина не може сказати про себе, що вона цілковита особистість. Особистість є категорією аксіологічною. Саме в цьому М.О. Бердяєв знаходить парадокс існування особистості. Особистість має себе створювати, збагачувати, наповнювати універсальним змістом, досягати єдності протягом усього свого життя. Проте для цього вона має вже бути. Має бути першочергово той суб'єкт, котрий покликаний створювати себе. Особистість не складається з частин, вона є первинною цілісністю, реалізація якої зовсім не означає утворення цілого з частин, вона означає творчі акти особистості як цілого [3].

Особистість є винятком, а не правилом. Таємниця існування особистості в її абсолютній незамінності. Усе особистісне незамінне. Особистість не є біологічною чи психологічною категорією, але категорією етичною та духовною. Особистість має стихійно-несвідому основу. Людина в підсвідомому занурена в бурхливий океан першого життя, що раціоналізований лише частково. Необхідно розрізняти в людині глибинне та поверхове "я". Поверхове "я" людини, яке надто соціалізоване, раціоналізоване, цивілізоване, не є особистістю в людині, воно може бути навіть викривленням образу людини, закриттям її особистості [3].

Людину М.О. Бердяєв називає істотою, яка себе постійно долає, трансцендентує. Реалізація особистості в людині – це її постійне трансцендування. Людина прагне вийти із замкнутої суб'єктивності, і це відбувається завжди у двох протилежних напрямках. Вихід із суб'єктивності відбувається шляхом об'єктивації. Цей шлях виходу в суспільство з його загальнообов'язковими формами, це шлях загальнообов'язкової науки. На цьому шляху відбувається відчуження людської природи, відкидання її в об'єктивний світ, у якому особистість не знаходить себе. Інший шлях є ви-

ходом із суб'єктивності через трансцендування. Трансцендування є переходом до транссуб'єктивного, а не об'єктивного. Цей шлях лежить у глибині існування, на цьому шляху відбуваються екзистенціальні зустрічі з Богом, з іншою людиною, з внутрішнім існуванням світу, цей шлях не об'єктивних повідомлень, а екзистенціальних. Особистість цілком реалізує себе тільки на цьому шляху [1].

Трансцендування не означає, що особистість підпорядковується якомусь-небудь цілому, входить як складова в якусь колективну реальність, стосується вищого іншого, вищої істоти. Трансцендування є активним, динамічним процесом, є іманентним досвідом людини, в якому людина переживає катастрофи, переноситься крізь безодню, відчуває перерваність у своєму існуванні, але не екстеріоризується, а інтеріоризується [1].

Тому для розуміння природи духовного лідерства в концепції М.О. Бердяєва особливого значення набирає проблема смислового розрізнення часу, ділення його на космічний, історичний та екзистенційний. Космічний час, символізований колом, являє собою час людського проживання як природної істоти. Другий, підпорядкований космічному існуванню та спрямований у майбутнє (символ – пряма лінія) – час історичного буття особистості. Екзистенційний час, менш за все символізований просторово (символ – крапка), є часом виходу за межі об'єктивності та входу у вічність, тотожність вічності. Саме він являє собою екзистенційно-якісну нескінченність, котра розкривається у стані екстазу. Це і є час істинного розкриття духу, здійснення творчого акту, проєктованих у часі історичному.

Звідси за духовного лідерства геній розвінчує творчим актом суцільну неперервність буття, послуговуючись слуханням творчого логосу, покликом совісті та Бога, а не законами об'єктивації й соціалізації, охолоджуючими творчий вогонь. Так, філософія М.О. Бердяєва являє світу духовного лідера, історичну особистість, спроможну сумістити в собі “антиномію двох антиномій”: морального принципу та особи. Рішення цієї антиномії розгортається у співвідношенні взаємодоповнення особи та принципу, реальної та ідеальної детермінації. Ціннісна безвихідь історії може бути вирішена в процесі розрубання вузлу суперечності реальним актом творчості та волі, керованих не категоричними імперативами, постулатами, а “нескінченними завданнями”, “грубим” порушенням будь-якої повинності, автономією свободної волі як автономії керма.

Духовний лідер, який розуміється як визначальна подія історії, завжди є явищем виокремленим (аритмічним, неоднотимним) із загального ходу. Людська особистість, як предмет пізнання, є разом з тим і тією, що пізнає, має не лише гносеологічне, але й антропологічне значення. Тобто, на думку М.О. Бердяєва, у людині перетинаються всі кола буття. Ця поява пов'язується зі зламним моментом у духовно-моральному вимірі, викликаючи своїм виникненням трансформуючий ефект дійсного соціокультурного простору як акт визначення його майбутнього. Життя лідера продов-

жується в майбутньому як репрезентація соціумом народжених лідером нових смислів.

Супідрядність історичного часу та людської долі, постаючи безпосередньою ареною взаємодії загального та єдиного, універсального та унікального підводить нас до актів народження неповторної індивідуальності, персонального, а не колективного характеру, розглядається в унікально-людському вимірі, за якого духовний лідер постає визначальним моментом у житті універсального цілого.

Духовний лідер, перш за все, виступає саме виразником ціннісного дихання своєї епохи, людиною, здатною більшою мірою “зчитувати”, ніж “складати” страхи, надії, очікування, спосіб думок і характер почуттів послідовників.

Це, безумовно, передбачення ходу їхніх думок, тобто прискореність відчуття, фіксація невловлюваних ідей, здатність зчитувати знаки часу. Не випадково поява лідера, інакше кажучи його очікування, актуалізується в періоди кризи ідентичності, дезінтеграції навколо значущого ціннісного простору, посилення втрати смислів життєвих ритуалів. Духовний лідер постає не стільки об’єднуючою силою, скільки тією, що вказує спільні моменти індивідуального “я” з історією, культурою країни, втілюючи в собі колективні очікування та надії [4].

Висновки. Сучасна соціокультурна ситуація створює проблемні зони, що протидіють виникненню та розвитку духовного лідерства. До панівних характеристик сучасної соціокультурної ситуації, які впливають на формування та функціонування духовного лідерства у ХХІ ст., можна віднести прагматизацію й раціоналізацію соціокультурного оточення, гетерогенність та децентралізацію соціокультурного простору, інституалізацію соціокультурного буття, дезорієнтацію та хаотизацію духовно-ціннісних сфер, футурологічну невизначеність повсякденності, тенденцію до обмеження проявів духовного лідерства рівнем мікросоціальних та субкультурних утворень. Одночасно ці умови виступають основою для зворотних тенденцій, які ведуть до активних пошуків реальних втілень лідерства в контексті нагальних потреб у вибудовуванні орієнтирів та перспектив соціокультурної динаміки.

Список використаної літератури

1. Бердяев Н.А. Метафизическая проблема свободы [Электронный ресурс] / Н.А. Бердяев // Путь. – 1928. – № 9. – С. 41–53. – Режим доступа: http://www.krotov.info/library/16_p/put/put_ind.html.
2. Бердяев Н.А. О назначении человека (Опыт парадоксальной этики) / Н.А. Бердяев. – М. : Фолио, 2006. – 623 с.
3. Бердяев Н.А. О рабстве и свободе человека. Опыт персоналистической философии / Н.А. Бердяев – М. : Фолио, 2003. – С. 701.
4. Зубанова Л.Б. Лидерство ХХІ века: проблемы и перспективы интеграции соціокультурного пространства / Л.Б. Зубанова // Вестник Челябинской государственной академии культуры и искусств. – 2009. – № 3 (19). – С. 29–34.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2013

Астахова Т.Г. Сущность духовного лидерства в персоналистической концепции Н.А. Бердяева

Статью посвящено осмыслению феномена духовного лидерства как взаимодействия исторической судьбы человечества и неповторимости личности. Проблема духовного лидерства раскрывается в контексте анализа персоналистической философии Н.А. Бердяева с перспективой ее социокультурного потенциала к современности. Автор приходит к выводу, что духовный лидер, прежде всего, выступать отображением ценностного дыхания своей эпохи, человеком способным в большей мере “считывать”, нежели “фокусировать” страхи, надежды, способ мышления и характер чувствования последователей.

Ключевые слова: духовное лидерство, личность, теургия, Н.А. Бердяев.

Astakhova T.G. Summary of Spiritual Leadership in Personality Concept N.A. Berdyaev

The article is devoted to understanding the phenomenon of spiritual leadership as the complementarity of historical destiny of humanity and uniqueness of the individual. The problem of spiritual leadership in the article is disclosed in the context of analysis N.A. Berdyaev's personalistic philosophy with a view to its potential for social and cultural modernity. An author has come to the conclusion, that spiritual leader foremost to come forward the reflection of the valued breathing of the epoch.

Key words: spiritual leadership, personality, theurgy, N.A. Berdyaev.